

TÜRKİYE'DE İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA VETERİNER HEKİMLİĞİ HİZMETLERİ VE HAYVANCILIK POLİTİKALARI ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR*

R. Tamay BAŞAĞAÇ GÜL**

ÖZET

Tarih sahnesinde yer alan tüm Türk Devletlerinde, hayvancılık, sosyo-ekonomik yaşantıda önemli rol oynamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti için de geçerli olmakla birlikte, veteriner hekimliği hizmetlerinin organizasyonu ve hayvancılık politikalarına ilişkin yasal dayanakların oluşturulması girişimleri, Devletin son dönemlerinde başlatılabilmiş ve yeterli bir olgunlaşma sağlanamadan Balkan Savaşına girilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devletinin parçalanmasının ardından Türkiye beş yıl daha savaşmış; 1923 yılında İmparatorluğa özgü işlev ve ilişkiler reddedilerek Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Yeni Devletin, Osmanlı İmparatorluğunun en geri kalmış ve yoksul yörelerinden birisi olan Anadolu üzerinde kurulması ve nüfusunun % 80'inin tarım kesiminden olması, Atatürk ve arkadaşlarının önderliğinde başlatılan kalkınma hamleleri içerisinde tarım ve hayvancılığa özel bir önem verilmesini gerekli kılmıştır. Çeşitli yayınlarda, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki veteriner hekimliği hizmetleri ve hayvancılık politikalarını içeren bilgilere yer verilmiş ise de konuyu bütünsel olarak ele alan monografik bir çalışma

* Bu çalışma, aynı adlı Doktora Tezinden özetlenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD, 06110 Ankara.

saptanamamıştır. Araştırma, bu açığı kapatabilmek ve bu konuda yapılacak incelemelere kaynak oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Veteriner Hekimliği Tarihi, Veteriner Hekimliği Hizmetleri, Hayvancılık Politikaları

SUMMARY

Livestock has played a great role in all Turkish States socio-economic lives so far. Although this is also true for Ottoman State, the attempts for organisation of veterinary services and forming a legal base for livestock policy began towards the end of the State and did not get the desired conclusion because the State joined the Balkan War. After the collapse of Ottoman Empire at the end of World War I, Turkey started her Independence War for five years and Turkish Republic was founded. Because the State was founded in Anatolia, which was an under developed area with 80 % of people dealing with agriculture, led Atatürk and his comrades to attach a special importance to agriculture and rearing animals. Even though there were some publications on veterinary services and rearing animals policy during the first years of Republic era, a complete and coherent work has not yet been found. This research aims to contribute to new investigations in this field.

Key Words: History of Veterinary Medicine, Veterinary Services, Livestock Policies

GİRİŞ

Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı içerisinde yer alan veteriner hekimliği hizmetleri ile hayvancılık politikalarını öncelleyen koşullar büyük ölçüde, Osmanlı döneminde oluşmuştur. Osmanlı Devletinde ekonomik dokunun tüm örüntüleri 16'ncı yüzyıla kadar yapılmış, olgunlaşmış ve özgün bir Osmanlı üretim tarzından söz edilebilecek düzeyde birbirleriyle eklenerek

bütünleşmiştir¹. Gerek bu örgütlenmede, gerekse Osmanlı Devletinin insan ve hayvan enerjisiyle dönen yayılcı politikasında, hayvancılık her zaman önemli rol oynamış; ne var ki 19'uncu yüzyılın ilk çeyreğine kadar hem veteriner hekimliği, hem de hayvancılık bilimsel bir düzeyde ele alınamamıştır. Bu alandaki eksiklik, 19'uncu yüzyıl boyunca, askerî ve sivil veteriner hekimliği okullarının ve bakteriyoloji kurumlarının açılması, veteriner hekimliği hizmetlerinin örgütlenmesi ve yasal düzenlemelerin başlatılması ile giderilmeye çalışılmış; ancak, tam bir başarı sağlanmadan Balkan Savaşı başlamıştır². Balkan Savaşlarından sonra, 11 Kasım 1914'de Üçlü Bağlaşmanın taraftarı olarak I. Dünya Savaşına giren Osmanlı Devletinin savaştan yenilgiyle çıkması, galip güçlerin Anadolu'yu fiilî işgallerle parçalamaya girişimine yol açmıştır³.

Türkiye'de, iki Dünya Savaşı arasında, tarım ve hayvancılık kesimi birbirinden çok farklı üç konjonktürü yaşamıştır. Ülke ekonomisi için bir toparlanma dönemi olarak tanımlanan 1920'li yılların Dünya ekonomik bunalımı ile son bulması ve 1930'lu yılların ikinci yarısına damgasını vuran "Devletçilik" anlayışı, Tek Parti rejiminin hayvancılık politikalarına da yansımıştır.

Bu çalışma, iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde (1914-1939) Türkiye'nin ekonomik dokusunun temel örüntülerinin başında yer alan ve sosyo-ekonomik ve politik dinamiklerini bütünleyen hayvancılığa ilişkin teorik çerçeveyi aşan bir analiz önerisi sunmak ve buna bağlı olarak biçimlendirilen veteriner hekimliği hizmetleri ve hayvancılık politikalarını olgusal bilgi açısından doğru ve yeterli bir zemine oturtturarak alanına ve bilime katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın materyalini, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün Osmanlı Arşivi (BDA-OAB) ve Cumhuriyet Arşivi (BDA-CAB) ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Bölümlerinden, Türkiye Büyük Millet Meclisinden (TBMM), Ankara Üniversitesi

¹ C. Pala, 1996, s.41.

² M. Bekman, 1940, s.115-166.

³ Y. Tezel, 1982, s.96.

Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Arşivi ve özel arşivlerden sağlanan ilk elden kaynaklar ile konuya ilişkin kitap, makale ve diğer yayınlar oluşturmuştur. Çalışmanın yazımında, yöntem olarak, medikal tarih araştırmalarında uygulanan retrospektif yaklaşım kullanılmıştır.

SAVAŞ YILLARI (1914-1923)

Birinci Dünya Savaşına, bilimsel anlamda 72 yıllık askerî veteriner hekimliği birikimi ile girilmiştir. Bu birikim, uluslar arası düzeyde ilişkilerin başlatılması, açılan bakteriyoloji kurumlarında önemli düzeyde çalışmaların gerçekleştirilmesi ve devamlılık gösteren savaş koşulları içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçları gidermek amacıyla mevcut örgütlenmenin sürekli olarak geliştirilmesi sonucunda kazanılmıştır. Ancak, gerek savaş koşulları, gerekse yetişmiş eleman yetersizliği nedeniyle salgın hayvan hastalıklarıyla yeterince mücadele edilememiş ve büyük güçlükler yaşanmıştır⁴. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerinde yer alan 6 Nisan 1920 tarihli Ticaret Odası Raporuna göre, Savaş başında toplam 45 035 916 baş olan hayvan varlığı, Savaş sonunda 19 036 000 başa düşmüş, Savaş boyunca, 21 919 730'u koyun-keçi, 2 820 306'sı sığır, 1 028 880'i tek tırnaklı, 231 000'i deve ve diğer hayvanlar olmak üzere toplam 25 999 916 baş hayvan kaybedilmiş; hayvan varlığı % 57.7 oranında azalmıştır⁵.

Savaş yıllarında, Harbiye Nezâretine bağlı "*Baytar Müfettiş-i Umûmiliği*" tarafından organize edilen veteriner hekimliği hizmetleri, savaşın sonunda 74 maddelik bir tüzük ile yeniden düzenlenmiş; ayrıca, tüm kıtalara gönderilen 16 maddelik "*Teftiş-i Lühûm* (et kontrolü) *Ta'lîmât-nâmesi*" uyarınca veteriner hekimler, gıda kontrolünde de görevlendirilmişlerdir⁶.

Osmanlı Devleti için Savaşı sona erdiren Mondros Bırakışmasının imzalandığı dönemde, İstanbul'da bulunan Askerî Veteriner Dairesine bağlı Askerî Veteriner Okulunun, Veteriner Genel Ecza Deposu ile Sabit Memleket Hayvan Hastanesinin ve

⁴ Harp Tarihi Encümeni, 1931, s.1-187 ve 1933, s.1-180; N. Erk ve N. C. Akkerman, 1969, s.14.

⁵ Anon., 1973, s.32.

⁶ F. Dinçer, 1969, s.29-30.

çeşitli askeri birimlerin (*Nakliye Müfettiş-i Umûmiliği, Nezâret-i Harbiyye, Maiyyet-i Seniyye, Süvari Bölüğü, İstabl-ı Amîre ve Mekâtib-i Askerîyye-i Umûmi Müdürlüğü*) kadrolarında; ayrıca, Harbiye Nezâreti Süvari Grubuna bağlı Sultansuyu ve Çifteler Tay Depolarında veteriner hekimlerin bulunduğu saptanmıştır. Savaş sonrası, Ordu ve Kolordu merkezlerinde bulunan hayvan hastaneleri, revirler, hayvan depoları, ecza depoları ve nalbanthanelerin çoğunun lağvedilmesi nedeniyle, bu kurumlarda çalışan tüm sivil veteriner hekimler terhis edilmiş; bunların bir kısmı İstanbul'a gönderilmiş; bir kısmı da emekliye ayrılmıştır⁷.

Kurtuluş Savaşı öncesinde, Sivil Veteriner Hekimliği Örgütünde 176 veteriner hekim ile 59 muavin veterinerin görev yaptığı; bu kadronun büyük bir kısmının ise Tarım Bakanlığının Merkez Teşkilâtında ve Sivil Veteriner Okulunda çalışanlardan oluştuğu belirlenmiştir⁸.

Kurtuluş Savaşının başlamasından yaklaşık bir yıl sonra, Ankara'da, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'nin 24 Nisan günü gerçekleştirdiği ilk toplantısında, 1 sayılı Yasa olan "Ağnam Rûsûmî Kanunu"⁹ (EK-1.) çıkarılarak koyun-keçi vergisinin eskiden olduğu gibi* dört kat olarak alınması karara bağlanmıştır.

Savaş yıllarında, askerî veteriner hekimliği alanında yeni bir örgütlenmeye gidilmiş; Millî Hükümetin "*Müdâfaa-i Millîyye Vekâleti*"ne bağlı olarak, 14 Haziran 1920'de "*Umûr-i Baytâriyye Müdüriyeti*" kurulmuş ve İstanbul'daki Veteriner Dairesi ile ilişkiye resmen son verilmiştir. Müdürlük, zamanla genişletilerek "*Harbiye Nezâreti Umûr-i Baytâriyye Dairesi*" adını almış ve "*Muâmelât, Techîzât, Fen İşleri ve Zât İşleri Şubeleri*" oluşturulmuştur. İstanbul'daki Daire ve diğer kurumlardaki

⁷ Harp Tarihi Encümeni, 1933, s.1-180.

⁸ F. Dinçer, 1999, s. 338.

⁹ 7 Şubat 1921 tarih ve 1 sayılı R.G.

* I. Dünya Savaşının ekonomik yükü, mevcut vergilere yeni zamların yapılması zorunluluğunu getirmiş; 20 Ağustos 1914 tarihinde, ağnam (koyun - keçi), deve, manda ve domuz vergisinde % 25 oranında bir artış yapılmış; ağnam vergisi 1918'de iki katına, 1919'da da yapılan zamlarla dört katına çıkarılmıştır.

veteriner hekimlerin çoğu Anadolu'ya geçerek Millî Orduda görev almışlardır¹⁰.

Sivil Veteriner Okulunun 1920 yılında yanmasının ardından, Sivil ve Askerî Veteriner Okullarının birleştirilmesi konusu gündeme gelmiş¹¹ (EK-2.1.); uzun süren tartışmalar sonucunda önce Askerî Okulun tamamen lağvedilmesi ve tüm malzemenin Sivil Okula devredilmesi kararlaştırılmış (EK-2.2. ve EK-2.3.)¹²; ancak, Harbiye Nezâreti'nin itirazı üzerine, "*Baytar Mektebi Âlisindeki askerî öğrencilerin hukuk-i muktesebelerinin mahfûz tutulmasını*" öngören bir mazbata (EK-2.4.)¹³ düzenlenmiş ve "*Askerî Baytar Mektebine ait eşya, alet ve edavatın mühim kısmı ve 88 öğrencisinin, hukukları muhafaza şartı ile Ticaret ve Ziraat Nezâretine bağlı olan Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ne devir ve teslim edilmesi*" kabul edilmiştir.

Savaş boyunca, ordunun harekât gücünde önemli bir yer tutan süvari atlarının ve lojistik destek sağlayan birimlerde taşımacılık ve beslenmede kullanılan tek ve çift tırnaklı hayvanların tedavi, bakım ve beslenmesinde, zoonozların önlenmesinde ayrıca, gıda kontrolünde veteriner hekimler önemli görevler üstlenmişlerdir. Merkeze bağlı olarak örgütlendirilen hayvan hastaneleri, revirler, nalbanthaneler, mevâşî ve tay depoları, veteriner ecza depoları gibi birimlerde ve serum üretilmesi amacıyla faaliyete geçirilen kurumlarda* veteriner hekimliği hizmetleri kesintisiz olarak sürdürülmüştür¹⁴.

¹⁰ Bkz. 7. dipnot.

¹¹ 17 Şubat 1921 tarihli Meclis-i Vükelâ Mazbatası (MVM), sıra no:4527, defter no:221, gömlek no:21, BDA-OAB.

¹² 9 Mayıs 1921 tarihli MVM, sıra no:4603, defter no:255, gömlek no:66, BDA-OAB ve 12 Mayıs 1921 tarihli Şûrâ-yi Devlet Kararnâmesi, BDA-OAB.

¹³ 27 Ocak 1922 tarihli MVM, sıra no:5051, defter no:223, gömlek no:57, BDA-OAB.

* Doğu Cephesinde sığır vebası serumu üretilmesi amacıyla (15'inci Kor.ya bağlı olarak Erzurum'da) ve Güney Cephesinde bulaşık hastalıkların teşhisi için (12'nci Kor.ya bağlı olarak Konya'da) birer bakteriyolojihane kurulmuş; Millî Ordu Merkezinde de "*Müdâfaa-i Millîyye Vekâleti Bakteriyoloji Laboratuvarı ve Serum Dâr-ül-istihzârî*" adıyla geniş kadrolu bir kurum meydana getirilmiştir.

¹⁴ Harp Tarihi Encümeni, 1933, s.1-180.

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ (İİK)

Kurtuluş Savaşını sona erdiren Lozan Barış Antlaşmasının görüşmeleri sürerken, 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında, İzmir'de İktisat Kongresi gerçekleştirilmiş; ekonominin alacağı biçim ve yön temel nitelikleri ile ortaya konmuştur. İstanbul Bölgesi Veteriner Hekimi Cafer Fahri Beyin, Kongreye göndermiş olduğu 10 Şubat 1923 tarihli Raporunda (EK-3.), hayvanların sayıca arttırılması ve ıslah edilmesi ile bulaşıcı hayvan hastalıklarının önlenmesi gerekliliğinin altı çizilmiş; bu amaçla yapılması gereken çalışmalar detaylı olarak belirtilmiştir¹⁵.

İİK'nde "*Çiftçi Grubunun*" hayvanların ıslahı, çoğaltılması ve hayvan hastalıkları ile mücadele edilmesi konularını içeren "*Ziraatte Hayvânât Meselesi*" başlığı altında sunduğu tüm esaslar oybirliği ile kabul edilmiştir¹⁶. Bu esaslar, Cumhuriyet döneminde izlenecek olan sosyo-ekonomik gelişmede, hayvancılık sektörünün yükleneceği fonksiyonlara temel oluşturmuş ve Kongre sonrasında yönetime gelen "*V. İcrâ Vekilleri Heyetinin*" (I. Fethi Okyar Hükümeti / 14 Ağustos -27 Ekim 1923) 5 Eylül 1923 tarihli "*Hükümet Programında*" hayvancılık konusuna ilk kez ve "*Mîsâk-ı İktisâdî Esasları*" çerçevesinde yer verilmiştir¹⁷.

Cumhuriyetin ilânından sonra, Savaş sırasında Millî Hükümet tarafından kurulmuş olan Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü* yeniden yapılandırılmış ve Genel Müdürlüğe, İstanbul'da bulunan Veteriner Yüksek Okulu Müdürü Ali Rıza (Erem) Bey atanmıştır. Hükümet programlarında yer alan hayvancılıkla ilgili hedeflere ulaşabilmek amacıyla, Ali Rıza Bey tarafından hazırlanan "*Beş Senelik Umûr-i Baytâriyye Programı*" (EK-4.), 1924-1925 döneminden itibaren uygulamaya konmuş; Programda genel olarak,

¹⁵ Cafer Fahri, 1923, s.1-14.

¹⁶ G. Ökçün, 1971, s.399-401.

¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 2. Cilt: 1, s.419 - 428.

* Kurtuluş Savaşında Millî Hükümetin öncelikli amacı yurdu düşman istilâsından kurtarmak olmuş; siyasi ve ekonomik bağımsızlık zaferinden sonra öngörülmüştür. Buna uygun olarak, 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen 3 sayılı Yasa (7 Şubat 1921 tarih ve 1 sayılı R.G.) ile Bakanlar Kurulu teşkil edilmiş; Veteriner İşleri Umûm Müdürlüğü, İktisat Vekâleti bünyesinde oluşturulmuş; ancak, savaş koşulları nedeniyle Müdürlüğe işlevsellik kazandırılmamıştır.

hayvan ıslah kurumlarının geliştirilip zenginleştirilmesi, hayvancılığa ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması, hayvan hastalıklarının önlenmesi ve bu işlevleri gerçekleştirmek amacıyla gerekli olan veteriner hekimlerin yetiştirilmesi gibi esaslara yer verilmiştir¹⁸.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Askerî Veteriner Hekimliği Örgütlenmesi

Cumhuriyetin ilânından sonra, askerî veteriner hekimliğin mevcut kurum ve kuruluşlarına, ihtiyaçlar doğrultusunda yenileri eklenmiş, yeni başkanlıklar ve komutanlıklar geliştirilmiş, talimatnameler ile her sınıfın görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. Millî Savunma Bakanlığı Veteriner Dairesi Başkanlığına bağlı ordu ve kolordu veteriner başkanlıkları ile alt kuruluşlarda baş veterinerlikler ve veterinerlikler teşkil edilmiştir¹⁹. Sonradan “*Askerî Veteriner Akademisi*” adını alan “*Tatbikat Mektebi*”, askerî veteriner hekimlerin eğitim gördüğü, uzmanlaştığı ve bilimsel araştırmalar yaptığı bir kurum olarak geliştirilmiş; “*MSB Veteriner Bakterioloji ve Serum Aşı Evi*” ikinci bir araştırma ve uygulama kurumu olarak görev yapmıştır²⁰.

Sivil Veteriner Hekimliği Örgütlenmesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yürürlüğe giren 432 sayılı Yasa²¹ ile İktisat Vekâleti kaldırılmış ve yerine “*Ziraat ve Ticaret Vekâleti*” adı altında iki ayrı Bakanlık oluşturulmuştur. Ziraat ve Ticaret Vekâleti, 1928 tarihinde 1200 sayılı Yasa²² ile İktisat Vekâleti bünyesinde tekrar birleştirilmiş; 1931’de, 1910 sayılı Yasa²³ ile, ikinci kez bağımsız bir Tarım Bakanlığının kurulmasıyla birlikte “*Tarım, Orman ve Veteriner İşleri Genel Müdürlükleri*” bu Bakanlığa bağlanmıştır. Bu Yasaların tümünde, Tarım Bakanlığının merkezî örgüt yapısı, resmî görev ve yetkileri ile merkez ve taşra

¹⁸ Ali Rıza, 1924, s.44-48.

¹⁹ F. Dinçer, 1969, s.43-44.

²⁰ Anon., 1945, s.1-56.

²¹ 5 Mart 1924 tarih ve 68 sayılı R.G.

²² 21 Ocak 1928 tarih ve 793 sayılı R.G.

²³ 30 Aralık 1931 tarih ve 1989 sayılı R.G.

kuruluşlarının görev yetki ve sorumlulukları açıkça belirtilmemiştir.

Cenevre'de, 23 Şubat 1935 tarihinde imzalanan "*Beynelmîlel Cenevre Veteriner Muâhedenâmesi*" (Uluslar Arası Cenevre Veteriner Hekimliği Andlaşma Şartları) dikkate alınarak 1937'de çıkarılan 3203 sayılı "*Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilât Kanunu*"²⁴ uyarınca Tarım Bakanlığı yeniden yapılandırılmış ve veteriner hekimliği ve hayvancılık hizmetleri bir bütün olarak "*Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü*" ne verilmiştir.

Cumhuriyet döneminde, veteriner hekimlerin halk sağlığına yönelik hizmetleri, 1580 sayılı Yasa²⁵ ile belediyelerin, 1593 sayılı Yasa²⁶ ile Sağlık Bakanlığının ve 3203 sayılı Yasa²⁷ ile de Tarım Bakanlığının bünyelerinde yürütülmüştür.

Dönem boyunca, veteriner hekimliğin hizmet alanı olan köy ekonomisinin de örgütlenmesine gidilmiş; öncelikle, köylünün üretim ve gelir düzeyinin yükseltilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu amaçla tarım kredi kooperatiflerinin kuruluşunu teşvik eden, kuruluş ve işleyişini düzenleyen; ayrıca, üretimin değerlendirilmesine olanak sağlayan yasal yapılanma gerçekleştirilmiş*; Ziraat Bankası kredilerinin küçük köylü işletmeciliğine yönelmesine olanak sağlanmıştır**.

Yetiştirme ve İslah Çalışmaları

İnceleme döneminde benimsenen zootekni politikası gereğince, hayvan yetiştirme ve ıslah faaliyetlerine hız kazandırılmıştır. Bu amaçla önce, Osmanlı döneminden kalan

²⁴ 14 Haziran 1937 tarih ve 3630 sayılı R.G.

²⁵ 14 Nisan 1930 tarih ve 1471 sayılı R.G.

²⁶ 6 Mayıs 1930 tarih ve 1489 sayılı R.G.

²⁷ 14 Haziran 1937 tarih ve 3630 sayılı R.G.

* Bu amaçla, 498 sayılı Yasa [1924, Düstur Tertip:3, cilt:5, s.1090-1092.], 1470 sayılı Yasa [5 Haziran 1929 tarih ve 1208 sayılı R.G.], 2834 sayılı Yasa [2 Kasım 1935 tarih ve 3146 sayılı R.G.] ve 2836 sayılı Yasa [2 Kasım 1935 tarih ve 3146 sayılı R.G.] yürürlüğe konmuştur.

** 1937 de çıkarılan 3202 sayılı Yasa [12 Haziran 1937 tarih ve 3629 sayılı R.G.] ile Ziraat Bankası tarafından açılan tarımsal kredilerin faiz oranlarının düşürülmesi, kredi işlemlerinin kolaylaştırılması ve tarım kredi kooperatiflerinin genişletilmesi sağlanmıştır.

Karacabey Çiftliği*, Türkiye Cumhuriyeti'nin hayvan ıslahı konusunda çalışmalar yapacak ilk harası olarak 1924 yılının yaz aylarında faaliyete geçirilmiş; aynı yıl (1924) Çifteler'de ve Sivas Uzunyayla'da birer aygır deposu açılmıştır²⁸.

Hayvan ıslahı çalışmalarına, 7 Haziran 1926 tarihinde kabul edilen 904 sayılı "*İslah-ı Hayvânât Kanunu*"²⁹ ile yasal dayanak kazandırılmıştır. Yasanın uygulama sürecinde, hayvan yarışları ve sergilerinin düzenlenmesi, dışarıdan damızlıkların satın alınması yoluyla hayvan ıslahı çalışmalarının teşvik edilmesi gibi faaliyetleri başlatmak amacıyla, Başbakan İsmet (İnönü) Bey tarafından "*İslah ve Yarış Encümeni*" adlı bir komisyon oluşturulmuş ve atçılığın teşviki ve atlı sporların yaygınlaştırılması amacıyla da merkezi Ankara'da olmak üzere "*Türkiye Atlı Spor Kulübü*" açılmıştır³⁰.

Daha önce faaliyete geçirilen Karacabey Harasının yanısıra, 1928'de Malatya Sultansuyu Harası, 1931'de Ceyhan Çukurova Harası, 1934'de Eskişehir-Çifteler Harası ve Konya Harası kurulmuştur**. Zamanla Çifteler, İnanlı, Karacabey, Sultansuyu İnekhaneleri ile Çifteler, Karacabey, Edirne ve Sultansuyu'nda birer Numune Ağılı oluşturulmuştur. Karacabey Harası bünyesinde, Merinos Yetiştirme Çiftliği kurulmuştur. Halk elinde bulunan kısırlara aşım yaptırılması amacıyla önceden faaliyete geçirilen Çifteler ve Uzunyayla Aygır Depoları dışında, Tarım Bakanlığına bağlı ve masrafları genel bütçeden karşılanmak üzere İnanlı, Mercimek, Arga, Ilıca, Konya ve Diyarbakır Aygır Depoları

* Çiftlik, 4 Haziran 1924 tarih ve 584 sayılı BKK (BDA-CAB) ile Numune Çiftliği olarak Tarım Bakanlığına verilmiştir.

²⁸ Anon., 1933b, s.449-452; B. C. Yalçın, 1981, s.73-86.

²⁹ 29 Haziran 1926 tarih ve 407 sayılı R.G.

³⁰ Anon., 1933a, s.22-23 ve 1933b, s.449-452.

** Sultansuyu Harası: 29 Temmuz 1928 tarih ve 6943 sayılı BKK (BDA-CAB) ile / Çukurova Harası: 14 Eylül 1931 tarih ve 11726 sayılı BKK (BDA-CAB) ile / Çifteler ve Konya Haraları: 2508 sayılı Yasa [23 Haziran 1934 tarih ve 2734 sayılı R.G.] ile kurulmuş ve dönem içinde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle haraların idaresi 867 sayılı Kanun [20 Haziran 1926 tarih ve 407 sayılı R.G.] hükümlerine tâbi kılınmıştır.

hizmete sokulmuştur³¹. Tavukçuluğun geliştirilmesi amacıyla, Ankara'da bir Tavukçuluk Enstitüsü açılmıştır³². Tarım Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen bu örgütlenme yanında, il özel idarelerince aygır ve boğa depoları, aşım ve bakım durakları kurulmuş; ayrıca, Devlet Ziraat İşletmeleri Çiftlikleri, Ziraat Kombinalar ve Şeker Fabrikalarının çiftliklerinde de hayvancılığın geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır³³.

İnceleme döneminde, Yetiştirme ve ıslah çalışmaları, Merinos ve Karagül ırkı ile koyunculuk, Tiftik keçiciliği, ağırlıklı olarak Montafon ırkı ile sığırcılık, Arap, İngiliz ve Nonius ırkı ile atçılık üzerinde yoğunlaştırılmıştır³⁴.

Yetiştirme ve ıslah faaliyetlerinde suni tohumlama tekniği, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kullanılmış; gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, ülke koşullarına uygun yüksek verimli yeni hayvan tipleri (Karacabey Esmer Sığırı, Karacabey Noniusu, Karacabey Yarımkarı Atı, Karacabey Haflingeri, Türk Merinosları) geliştirilmiştir³⁵.

Hayvan Hastalıkları ile Mücadele

Hayvan hastalıkları, Cumhuriyet döneminde üzerinde önemle durulan konuların başında yer almış; hastalıkların eradikasyonu ve hayvansal ürünlerin ithalat ve ihracatında var olan zorlukların ortadan kaldırılması amacıyla ulusal ve uluslar arası alanda düzenlemeler getirilmiştir.

Ulusal Düzeyde Mücadele

Cumhuriyet dönemi öncesinde, hayvan hastalıkları ile mücadele konusunda, sığır vebası serumu yanında, koyun çiçeği,

³¹ Anon., 1933b, s.449-452; S. Batu, 1938, s.78-225 ve 1955, s.9-158.

³² Anon., 1939, s.217-285.

³³ İ. Tekeli ve S. İlkin, 1988, s.74.

³⁴ Şevket Raşit, 1933, s.10; İ. Tekeli ve S. İlkin, 1988, s.73. Yazarlar, ilk üç hayvan türüyle (koyun, keçi, sığır) yapılan çalışmalarda, bu hayvanlardan sağlanacak ürünlerin hem beslenme ve sanayi girdisi olarak iç tüketimde kullanılmasının, hem de ihracatın arttırılmasında yararlanılmasının amaçlandığını belirtmişlerdir. At yetiştiriciliğine önem verilmesi ise tarımda çeki hayvanı olarak öküz yerine atın kullanıma sokulmak istenmesiyle ilişkilendirilmelidir.

³⁵ Anon., 1933c, s.453-456; S. Batu, 1938, s.78-225; İ. Akhun, 1942, s.14, 70-72.

mallein, tüberkülin ve barbon aşılarının üretildiği iki kurum (Erzincan Serum Laboratuvarı - 1911 ve Pendik Bakterioloji Enstitüsü - 1914) bulunuyordu³⁶. Veteriner hekimliği hizmetlerine ilişkin olarak da 1913 tarihli “*Zabıta-i Sıhhiyye-i Hayvâniyye Kanûn-u Muvakkatı*” ve bunun “*Ta’lîmât-nâmesi*” yürürlükte idi³⁷.

Cumhuriyetin ilânından hemen sonra, Etlik’de bugünkü Enstitünün çekirdeğini oluşturan bir kurum daha açılarak, üretim faaliyetleri başlatılmıştır³⁸. Pendik ve Erzincan’da bulunan kurumlarda yeni düzenlemeler yapılmış; Pendik Bakteriolojihanesi, sığır vebasası serumu laboratuvarı, çiçek ve barbon laboratuvarı, tavuk hastalıkları laboratuvarı ve yanıkara laboratuvarı olmak üzere dört kısma ayrılmış ve her bölümde, yabancı ülkelerde uzmanlık yapmış bakteriyologlar görevlendirilmiştir³⁹. Erzincan Serum Laboratuvarında ise sığır vebasası serumu üretim faaliyetleri hızlandırılmıştır⁴⁰.

İstanbul Belediyesi bünyesinde, hem belediye hayvanlarının tedavi edilmesi, hem de halk elinde bulunan hayvanların ücretsiz muayene edilmesi amacıyla, 22 Nisan 1927 tarihinde “*Fatih Hayvan Hastanesi*” açılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk hayvan hastanesi olan bu kurum, muayene ve sağaltım hizmetleri yanında, veteriner hekimliğine ilişkin bilimsel çalışmalar için sürekli bir faaliyet merkezi olmuştur. Burada ilk 10 yıl içerisinde, toplam 84 214 baş hayvan muayene ve tedavi edilmiştir⁴¹.

“*Zabıta-i Sıhhiyye-i Hayvâniyye Kanunu*”⁴² 1928’de yürürlüğe konulmuştur. Yasa uyarınca, pek çok hastalığın “*ihbarı mecburî hastalıklar*” kapsamına alınarak mücadelesi zorunlu hale getirilmiştir. Ülke içerisinde ve sınırlarda, hayvan ve hayvansal maddelerin ihracat ve ithalatının yapıldığı sınır ve iskelelerde uygulanacak sağlık zabıtası kuralları ile hastalık görülen

³⁶ Ş. Kolaylı, 1933, s.1-78.

³⁷ Ticaret ve Ziraat Nezâreti, 1913 ve 1914.

³⁸ Abdürrahman, 1933, s.748-755.

³⁹ Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, 1938, s.3-25.

⁴⁰ Muzaffer, 1930, s.11-12; Ahmet Refik, 1933, s.745-748.

⁴¹ S. A. Kural, 1938, s.309-314.

⁴² 1234 sayılı Yasa, 14 Mayıs 1928 tarih ve 888 sayılı R.G.

durumlarda alınacak önlemler, hayvan nakil ve ticareti, ihbar, tazminat ve cezai hükümler de Yasada yer almıştır.

Güney Bölgesinin sığır vebası serum ihtiyacının karşılanması amacıyla 1929'da "*Mardin Serum Laboratuvarı*" açılmış; aynı yıl geviş getirenlerin kelebek hastalığı ile mücadele edilmesi için "*Distofajin Dâr-ûl-istihzârî*" kurulmuştur⁴³.

Salgın hayvan hastalıkları ile mücadele amacıyla, Türkiye'deki hayvan hareketlerinin incelenmesine de başlanmış, bunların düzenlenmesi ve kontrol edilmesi için "*Hayvan Hareketleri Talimatnameleri*" çıkarılmıştır⁴⁴.

Tarım Bakanlığı, yurdun iklim koşulları, coğrafi konumu ve salgın hayvan hastalıkları ile savaş ve araştırmaları dikkate alarak belli yerlerde "*Bölge Laboratuvarları*" kurmayı amaçlamış; bunlardan ilki İzmir'de hizmete sokulmuştur⁴⁵.

Cumhuriyet'in 10'uncu yılına gelindiğinde laboratuvar ve araştırma kurumlarında 35 çeşit aşı ve serum üretildiği, 1937 yılında üretimin 5.5 milyon doza ulaştığı saptanmıştır⁴⁶.

Cumhuriyet döneminde, her ne kadar pek çok hayvan hastalığına karşı ulusal düzeyde çok yönlü bir mücadele yürütülmüş ve hastalıkların söndürülmesi için büyük çabalar gösterilmiş ise de hem ulusal hem de uluslar arası alanda önemli sorunlar yaratan sığır vebası hastalığı ile mücadelede tam bir başarı kazanılmış ve hastalık 1932'de tamamen söndürülmüştür⁴⁷. EK-5.1. ve EK-5.2.'de 1923 ve 1932 yıllarına ait "Sığır Vebası Haritaları"* gösterilmiştir.

⁴³ Ş. Kolaylı, 1933, s.1-78.

⁴⁴ T.C. Ziraat Vekâleti, 1934, s.3-387.

⁴⁵ Bkz. 44. dipnot.

⁴⁶ Ş. Kolaylı, 1933. s.1-78; Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, 1938, s.3-25.

⁴⁷ N. Erk ve N. C. Akkerman, 1969. s.127-135.

* Bu haritalar, 1927 yılında Veteriner İşleri Genel Müdürlüğünün Salgın Hastalıklar Şubesi Müdürlüğüne atanan Naki Cevad (Akkerman) Bey tarafından çizilmiş olup; orijinalleri A.Ü. Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD Arşivinde mevcuttur.

Uluslar Arası Düzeyde Mücadele

İstanbul'da 1-12 Ekim 1927 tarihleri arasında, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımı ile gerçekleştirilen "I. Balkan Veterinerleri Kongresi" gündemini, başta sığır vebası olmak üzere bulaşıcı hayvan hastalıkları ile mücadele ve sınırlarda veteriner hekimliği örgütünün kurulması konuları oluşturmuştur. Bu ilk Kongrede kararlaştırıldığı gibi, 1929'da Bükreş'te "II. Balkan Veterinerleri Kongresi" düzenlenmiş, hayvan sağlık zabıtası ve bulaşıcı hayvan hastalıkları konuları üzerinde tartışılmış ve yeni öneriler oluşturulmuştur⁴⁸.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, sınırın iki yanında bulunan meralardan iki taraf halkının da yararlanması konusunda yapılan andlaşma, 1929'da uygulamaya sokulmuş⁴⁹; ardından, Gürcistan sınırında bulaşıcı hayvan hastalıklarının yayılmasına karşı alınacak çift taraflı önlemlere ilişkin andlaşma⁵⁰ 23 Şubat 1929 tarihinde Meclisten geçirilmiş ve 1399 sayılı yürürlüğe girmiştir. Bu andlaşmadan sonra, 10 Temmuz-10 Eylül 1930 tarihleri arasında Moskova'da, Türkiye, Sovyetler Birliği ve İran Delegelerinin katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiş ve hayvan hastalıklarına karşı alınacak ortak önlemler üzerinde görüş birliğine varılmıştır⁵¹.

Sofya'da, Türk ve Bulgar Delegelerin katılımıyla 1933'de gerçekleştirilen toplantıda 36 maddelik bir andlaşma taslağı hazırlanmış; andlaşma hükümlerini içeren Yasa⁵² 1934 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

Bakanlar Kurulunun 12 Ağustos 1935 tarihli toplantısında alınan Kararı⁵³ ile, Türkiye Cumhuriyeti'nin OIE'ye (Uluslar Arası Salgın Hayvan Hastalıkları Ofisi) üyeliği onaylanmıştır.

Daha önce, 1930'da Moskova'da gerçekleştirilen toplantı üzerine, Türkiye'nin teklifi ile Tahran'da bir araya gelen Türkiye ve İran Delegeleri, Gürcübulak (bugünkü Gürbulak) bölgesinde

⁴⁸ M. Bekman, 1945, s.72-80.

⁴⁹ 1396 sayılı Yasa, 5 Mart 1929 tarih ve 1135 sayılı R.G.

⁵⁰ 10 Mart 1929 tarih ve 1139 sayılı R.G.

⁵¹ Bkz. 48. dipnot.

⁵² 2433 sayılı Yasa, 23 Mayıs 1934 tarih ve 2708 sayılı R.G.

⁵³ 12 Ağustos 1935 tarih ve 7029 sayılı BKK, BDA-CAB.

ortak bir gümrük ve veteriner hekimliği teşkilâtının oluşturulması konusunun da yer aldığı 16 maddelik bir andlaşma düzenlemişlerdir. Andlaşma⁵⁴ 1937'de yürürlüğe girmiştir. Tahran Toplantısının kararları uyarınca, iki ülkenin sınır komisyonları 24 Haziran 1938 tarihinde Trabzon'da toplanarak bir Talimatname hazırlamışlardır⁵⁵.

Aslında, Türkiye ile Irak arasında bir veteriner hekimliği andlaşmasının gerçekleştirilmesi amacıyla, 1927 yılında girişimlerin başlatıldığı; önce Adana'da Irak Delegelerinin katılımıyla (1927), daha sonra da Bağdat'da 1932'de Suriye, Irak ve Türkiye Delegelerinin katılımıyla toplantılar yapıldığı saptanmıştır. Bağdat'da 1938'de gerçekleştirilen üçüncü bir toplantıda Türkiye ile Suriye arasında sınır andlaşmaları bulunduğundan, yalnızca Irak ve Türkiye Cumhuriyeti arasında bir veteriner hekimliği andlaşmasının düzenlenmesi karara bağlanmıştır⁵⁶.

İzmir ve Antalya'dan Yunanistan'a ihraç edilen koyun ve keçilerde çiçek hastalığının görüldüğü ve Ege Bölgesinde bu hastalığın devamlı olarak bulunduğu gerekçesi ile Yunanistan'ın, Türkiye'den gelen canlı hayvanlara karşı gümrüklerini kapatması üzerine, Türkiye'nin teklifi ile Atina'da bir toplantı düzenlenmiş; andlaşma hükümleri, 1939'da TBMM'de onaylanarak yürürlüğe konulmuştur⁵⁷.

Hayvan ve Hayvansal Ürün Ticareti

Cumhuriyetin ilk yıllarında, hayvancılığın ülke ekonomisindeki önemi ve kalkınmada birincil kaynak olması gerçeğinden hareketle, bir yandan hayvan hastalıkları ile mücadele edilmesi, diğer yandan da yetiştirme ve ıslah faaliyetlerine ağırlık verilmesi sonucunda, hayvan varlığında 1927(EK-6.)-1939 sayım

⁵⁴ 3214 sayılı Yasa, 21 Haziran 1937 tarih ve 3636 sayılı R.G.

⁵⁵ M. Bekman, 1945, s.53-58.

⁵⁶ Anlaşma hükümlerini içeren 4003 sayılı Yasa, 26 Nisan 1941 tarih ve 4794 sayılı R.G.'dedir.

⁵⁷ 3630 sayılı Yasa, 9 Haziran 1939 tarih ve 4228 sayılı R.G.

verileri⁵⁸ dikkate alınarak % 7 oranında artış kaydedildiği belirlenmiştir*.

İnceleme döneminde, hayvancılığın ulusal üretim içindeki payı, ulusal gelirin tüketim ve yatırım gibi kullanım biçimlerinin bu alana yansımaları, süreç içerisinde enflasyonun seyri, para politikaları, iç ve dış piyasa durumu hakkında yeterli ve sağlıklı verilerin yoksunluğu, hayvan ve hayvansal ürün üretimi ve ticareti konusunda yetkin bir çözümlemeyi olanaksız kılmaktadır. Ancak, hayvancılık üretimi-masrafları ve katma değer verileri, üretim değerinin yıllık artış oranının, gider oranından fazla olduğunu ortaya koymaktadır⁵⁹.

Dönem içerisinde, hayvan ve hayvansal ürün ihracat-ithalatı, Bakanlar Kurulunun 11656 sayılı Kararı ile 1931 yılında yürürlüğe giren "*Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesi*"⁶⁰ ile düzenlenmiş; buna göre "*hayvan ve ham maddeleri ihracat-ithalatının*" 31 ilde bulunan 64 kapı ve iskeleden gerçekleştirilmesi kabul edilmiş; bunlardan 46'sına hem ihracat hem de ithalat, 18'ine de yalnızca ihracat işlevi verilmiştir. Sonraki yıllarda gerçekleştirilen tüzük değişiklikleri* ile hayvan ticaretinin yapıldığı il sayısı 32'ye, iskele ve kapı sayısı da 26'sı yalnızca ihracata ayrılmış olmak üzere toplam 72'ye çıkarılmıştır.

Hayvansal ürün ticaretinin yapıldığı illerin iskele ve limanlarında karantina istasyonları ve tahlil laboratuvarları da açılmış; bu laboratuvarlar, kendilerine ayrılan bölgelerde çıkan hayvan hastalıklarını saptama görevleri yanında, iskele veya

⁵⁸ T.C. Başvekâlet Merkez İstatistik Müdüriyet-i Umûmiyyesi, 1928. s.XXVI-XXVIII, 108-110, 112-117, 120-122, 134-139; T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1942, s.V.

* Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk tarım sayımı, 1927 yılında gerçekleştirilmiş; buna göre, dokuz tarım bölgesine ayrılan Türkiye'de 3 314 525 adet çeki, 25 712 591 adet çiftlik ve 7 768 559 adet kanatlı olmak üzere toplam hayvan varlığı adedinin 36 795 675 olduğu saptanmıştır. 1927-1939 yılları arasında deve % 13.3, koyun % 12.4, tiftik keçisi % 8.5, at % 7.7, kıl keçisi ve katır % 5, sığır % 3.6, manda ve eşek % 1.3 oranında artmıştır.

⁵⁹ Bu veriler için bkz. T. Bulutay ve ark., 1974, s.2-11 (35/B), Tablo Ek. 19 – Ek. 23.

⁶⁰ 17 Eylül 1931 tarih ve 1901 sayılı R.G.

* Bu değişiklikler için bkz. 30 Temmuz 1932 tarih ve 2167 sayılı R.G., 5 Ocak 1935 tarih ve 2898 sayılı R.G. ve 27 Mart 1937 tarih ve 3565 sayılı R.G.

gümrüklerde, ihraç edilen hayvan ve hayvan maddelerinin analizlerinin yapılması yoluyla yabancı pazara güven sağlama görevlerini yürütmüşlerdir⁶¹.

İnceleme dönemi boyunca, başta Suriye, Yunanistan, Rusya ve 1930'dan itibaren Filistin olmak üzere pek çok ülkeye toplam 9 403 851 baş ve 74 187 848 TL değerinde kasaplık hayvan ihracatının gerçekleştirildiği; ayrıca, hayvansal ürünlerden deri, yapağı, tiftik, yün ve barsakların da önemli bir bölümünün ihraç edildiği saptanmıştır. Kasaplık hayvan ve hayvansal ürün ihracatının 1924-1929 yılları arasında câri değerinin % 11-18 oranında değiştiği, dünya ekonomik bunalımı ve sonrasında 1930'da %16, 1931-1932'de %19, 1933'de %18, 1934'de %21, 1935'de %14, 1936'da %21, 1937'de %15, 1938'de %11 ve 1939'da %18 oranında olduğu hesaplanmıştır⁶².

Tüm bu veriler, Türkiye'de 1923-1939 yılları arasında hayvancılık sektöründe ekonomik açıdan bir büyümenin gerçekleştiğini ifade etmektedir.

SONUÇ

Araştırmada, Türkiye'de iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde veteriner hekimliği hizmetleri ve hayvancılık politikaları hakkında derli-toplu bilgi verilerek bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Bu tablonun değerlendirilmesi, 1918-1939 yılları arasında gerçekleştirilen veteriner hekimliği hizmetleri ve uygulanan hayvancılık politikalarının niteliğini ortaya koyacak, II. Dünya Savaşından sonra, bu konudaki gelişmelerin tarihsel ve bilimsel açıdan irdelenebilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdürrahman (1933) Ankara Etlik Merkez Laboratuvarları, *Ziraat Gazetesi*, 4(9-10-47): 748-755.
- Ahmet Refik (1933) Erzincan Serom Müessesesi, *Ziraat Gazetesi*, 4(9-10-47): 745-748.
- Akhun, İ. (1942) Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık. *İktisadî Yürüyüş*, (68-70): 14, 70-72.
- Akkerman, N. C. ve Bekman M. (1942) Türkiye'nin Et Meselesi, T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı, U. Sayı 533, Veteriner Serisi 13, Ankara, s.7- 271.

⁶¹ N. C. Akkerman ve M. Bekman, 1942, s.7-271.

⁶² Tüm bu rakamlar ve oranlar, N. C. Akkerman ve M. Bekman'ın Türkiye'de Et Meselesi (1942) adlı eserinde yer alan veriler (s.61-79) dikkate alınarak hesaplanmıştır.

- Ali Rıza (1924) Beş Senelik Umûr-i Baytâriyye Programı, *Öğüd Matbaası*, Ankara, s.44-48.
- Anon (1933a) Atlı Spor Klübü, *Türk Baytarlar Cemiyeti Mecmuası*, (11): 22-23.
- Anon (1933b) Türkiye'de Baytarlığın Umumi Hizmetleri, *Ziraat Gazetesi*, 4(9-10-47): 449-452.
- Anon (1933c) Ziraat Vekâletinin On Senelik Zootečni Hülasası, *Ziraat Gazetesi*, 4 (9-10-47): 453-456.
- Anon (1939) Hayvancılık, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Raporları, T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, s.217-285.
- Anon (1945) T.C. MSB Veteriner Bakteriyoloji ve Serum Aşı Evi 23 Yıllık Çalışmaları, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara, s.1-56.
- Anon (1973) Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 683, Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara, s.III+488.
- Batu, S. (1938) Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, s.78-225.
- Batu, S. (1955) Türkiye'de Yetiştirme Çalışmaları ve Yetiştirme Kurumları, A.Ü. Veteriner Fakültesi, Yayın No 74, Çalışmalar 42, Ankara, s.9-158.
- Bekman, M. (1940) Veteriner Tarihi, Ankara Basım ve Cildevi, Ankara, s.97-371.
- Bekman, M. (1945) Veteriner Kongreleri ve İtilafnameleri, Marifet Basımevi, İstanbul, s.7-100.
- Bulutay, T., Tezel, Y. S., Yıldırım, N. (1974) *Türkiye Milli Geliri (1923-1948)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No 375, Sevinç Matbaası, Ankara, s.2-11.
- Cafer Fahri (1923) İzmir İktisat Kongresine Hayvanat-ı Ehliyyenin İslah ve Teksirleriyle Emraz-ı Sariyeden Vekayeleri Lüzumu Hakkında Mûtaala, Akşam-Taşbaş Matbaası, İstanbul, s.1-14.
- Diñçer, F. (1969) Türk Askeri Veteriner Hekimliği Öğretimi, Teşkilatı ve Askeri Veteriner Akademisi Tarihçesi, Ankara, s.3-200 (Yayımlanmamış, A.Ü. Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Arşivi).
- Diñçer, F. (1999) Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Veteriner Hekimliğinin Bilimsel Bilançosu, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, s.335-368.
- Erk, N. ve Akkerman, N. C. (1969) *Türkiye'de Sığır Vebası Salgınları ve Eradikasyonu Tarihi*, A.Ü. Basımevi, Ankara, s.III+144.
- Harp Tarihi Encümeni (1931) Büyük Harbin Baytarı Tarihinin Medhal-Merkez Cildinin Netayici İlmiye Faslı, Askerî Matbaa, İstanbul, s.1-187.
- Harp Tarihi Encümeni (1933) İstiklâl Harbinin Baytarı Harp Tarihi Medhal-Merkez ve Umumî Cephe, Askerî Matbaa, İstanbul, s.1-180.
- Kolaylı, Ş. (1933) Baytarlığın Cumhuriyet Devrindeki Umumi Hizmetleri, *Türk Baytarlar Cemiyeti Mecmuası*, (14): 1-78.
- Kural, S. A. (1938) İstanbul Belediyesinin Fatih Hayvan Hastahanesi, *Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, 8(5-6): 309-314.
- Muzaffer (1930) Erzincan Serom Laboratuvarı, İstanbul Sanayii Nefise Matbaası, s.11-12.

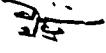
- Ökçün, G. (1971) Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler – Belgeler – Yorumlar, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No 262, II. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, s.1-437.
- Pala, C. (1996) Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Örgütlenme, *Ekonomik Yaklaşım*, 7(21): 39-69.
- Şevket Raşit (1933) Hayvancılık, *Dönüm Dergisi*, 1(9): 5-10.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 1, s.419 – 428.
- T.C. Başvekâlet Merkez İstatistik Müdüriyyet-i Umûmiyyesi (1928) 1927 Senesi Ziraat Tahriri Neticeleri Ankara, Merkez İstatistik Müdüriyyet-i Umûmiyyesi Neşriyatı No 6, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s.XXVI-XXVIII, 108-139.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1942) Hayvanlar İstatistiği 1935-1941, Neşriyat No 174, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, s.V.
- T.C. Ziraat Vekâleti (1934) Hayvan Sağlık Zabıtası Kanun, Nizamname, Talimatnameleri ve Aşı Serom Tarifnameleri, Köyhocası Matbaası, Ankara, s.3-387.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1988) Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları) Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Yurt Yayınları No 18, Ankara, s.37-89.
- Tezel, Y. (1982) Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınları No 4, Ankara, s.21-461.
- Ticaret ve Ziraat Nezareti (1913) Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanun-ı Muvakkatı, Yeni Turan Matbaası, Dersaadet.
- Ticaret ve Ziraat Nezareti (1914) Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatnamesi, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.
- Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü (1938) 1938 Ziraat Kongresi İçin Veteriner İşleri Umum Müdürlüğünce Hazırlanan Sağlık Müesseseleri ve Hayvan Hastaneleri Raporudur, T.C. Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, B Serisi, Takım15, s.3-25.
- Yalçın, B. C. (1981) Türkiye'de Hayvan Islahı Alanındaki Gelişmeler, *I.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, 7(2): 73-86.

۶۲۶

بازارهای دولتی
وزارت بهداشت

تاریخ	رقم	بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين والله اعلم بالصواب	نام و نام خانوادگی	شماره
۱۳	۸ ۱۱		شماره	۱۱
رأه فیما کان				
بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين والله اعلم بالصواب				
رأه				
بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين والله اعلم بالصواب 				

Şûrâ-yi Devlet

دائرة	خلاصت مائة	تاریخ دوروزی	میلینل نوو
۱۵ ۱۵۶	بیاضت عین سدره عکدی بیاض طبعه کتبه و فلوله کتبه (استفاد از صفت) و زانده و تقیه زان	۶۷۵	۴۱۳۱۴
تاریخ	حافله و تاریخ و غیره	تاریخ	تاریخ
۲۶	۱- ارکان حیوانی زانده و تقیه	۲۶	۲۶
"	۲- زانده و تقیه	"	"
"	۳- تقیه زانده و تقیه	۲۹	۲۹
"	۴- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۵- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۶- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۷- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۸- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۹- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۰- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۱- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۲- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۳- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۴- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۵- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۶- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۷- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۸- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۱۹- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۰- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۱- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۲- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۳- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۴- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۵- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۶- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۷- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۸- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۲۹- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷
"	۳۰- تقیه زانده و تقیه	۲۷	۲۷

مجلس وكلا

مذاكراته مخصوص ضبطنامه

مردم نومروس	۵۷	ضبطنامه تاريخين	۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰	تبلخ اولك دیني دوائر	تبلخ تاريخين
				بشرا و سرش	ب ط ش م

خلاصة مالی

عکری یلمکتی اید طبیعیات یلمکتی لقمی دامور و معاملات قمار و ذراعت لقمه مریوط یلمکتی اید
دوری مقده کی ۴ رساله ۱۹۹۹ تا ۱۹۹۷ تاریخ قریانامه ماده موقدسی قده اید حریه مقده مریوطه اید
قریانامه لقمه اساسه دایر لقمه مریوطه اید مالیه لقمه قیسه و متمدت اختلاف اول اوردو مجلس حاله لقمه
مجلس شورای دولت تنظیمه دایره کی ۱۶ رساله ۱۹۹۷ تا ۱۹۹۹ تاریخ مریوطه اید مریوطه اید اول اوردو
اوقوندی .

قراری

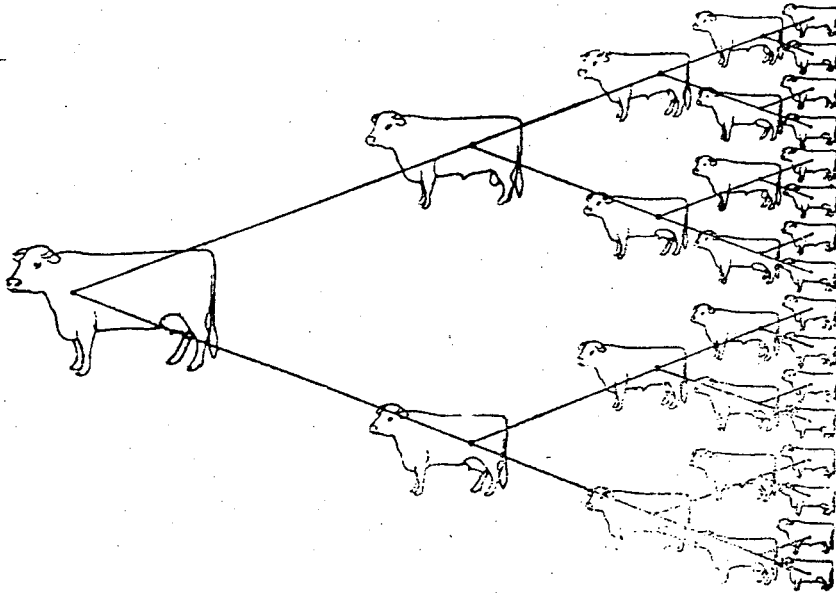
عکری یلمکتی اید مدور لقمه موجوده مریوطه مریوطه عکری لقمه اید اید اول اوردو حریه مقده مریوطه اید
و عکری مقده مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید
اوردو مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید مریوطه اید

یورکی
صفت
مجلس

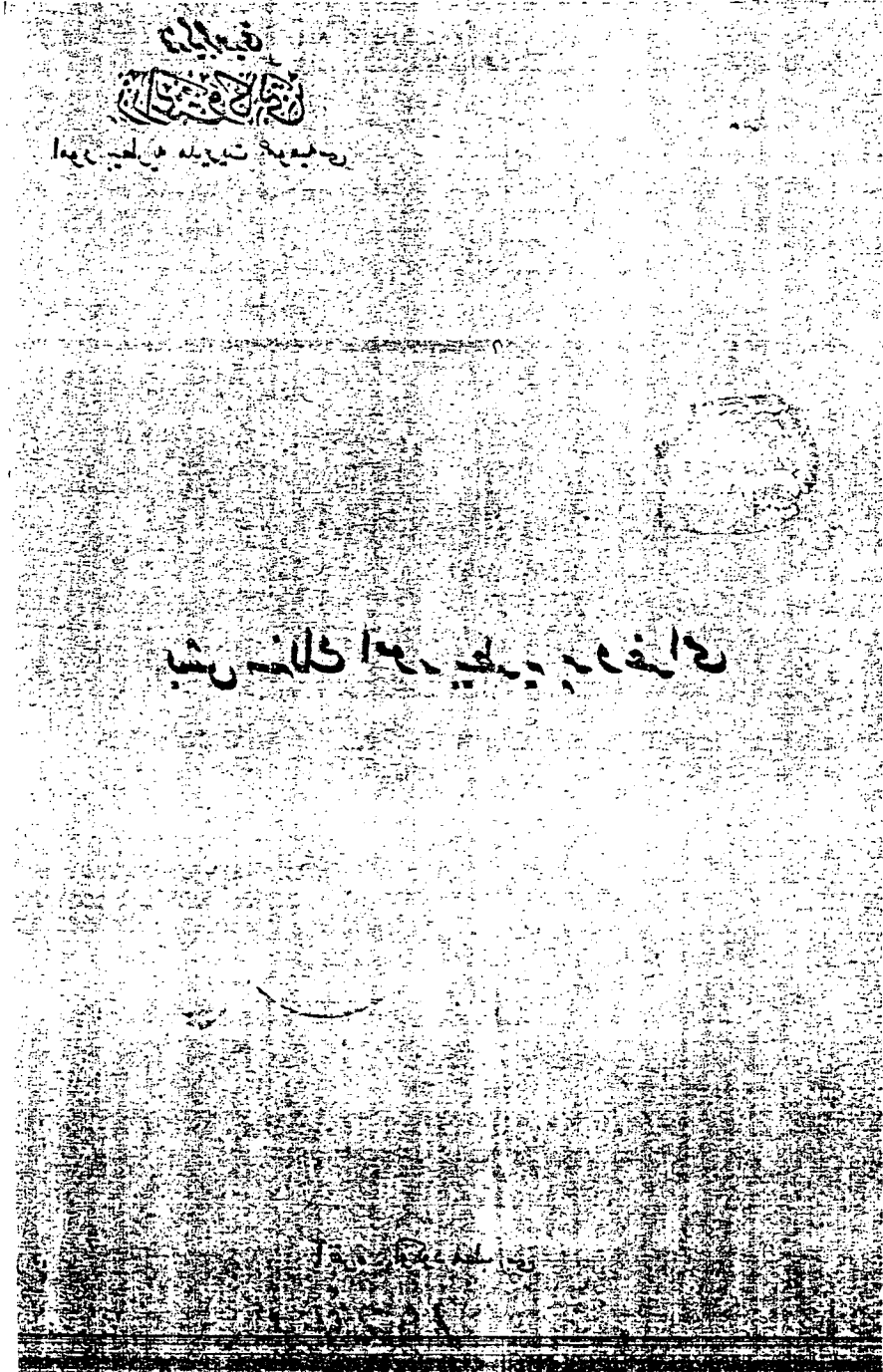
ازمیر اقتصاد قونغر سنه

حیوانات اهلیه نك اصلاح و تكثیر لیله امراض ساریه دن
وقایه لری لزومی حقه مطالعه

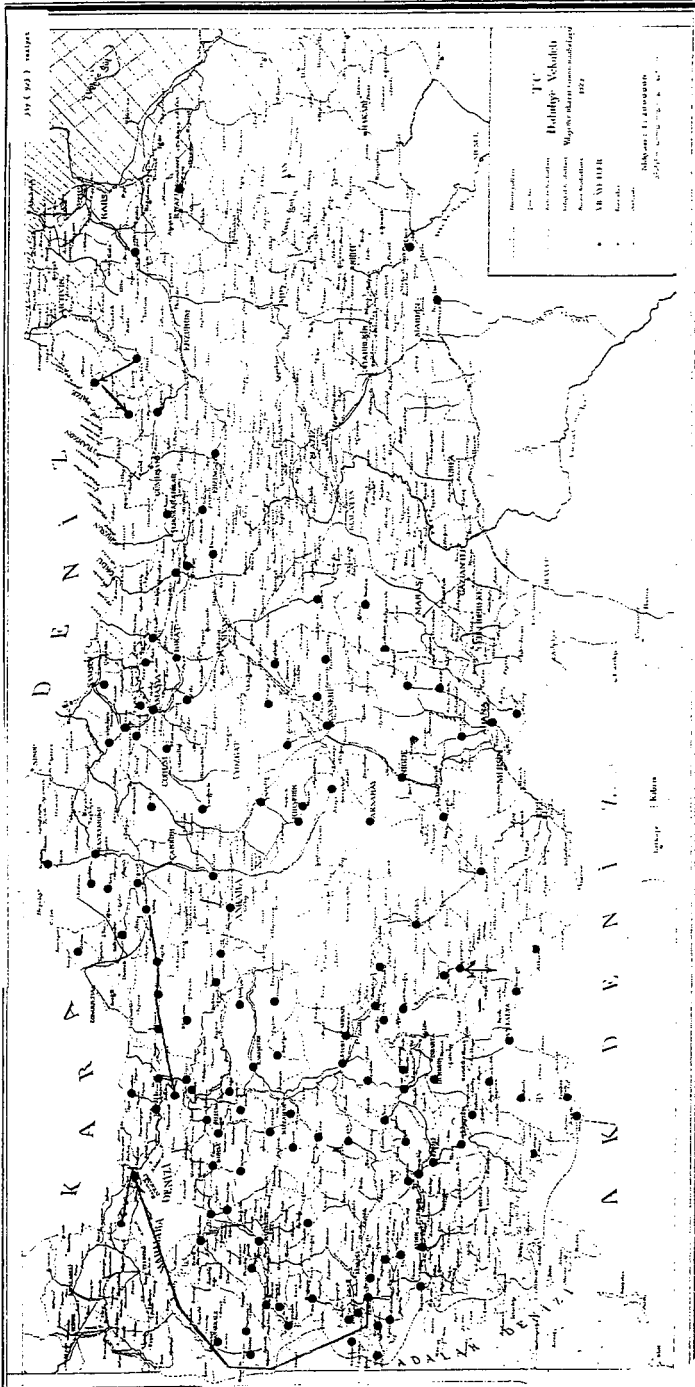

بالاده کی رسم فنا اصلاح سایه سنده درت بطن صکره
الده ایدیله جك اولان نتایجی کوسترمکده در

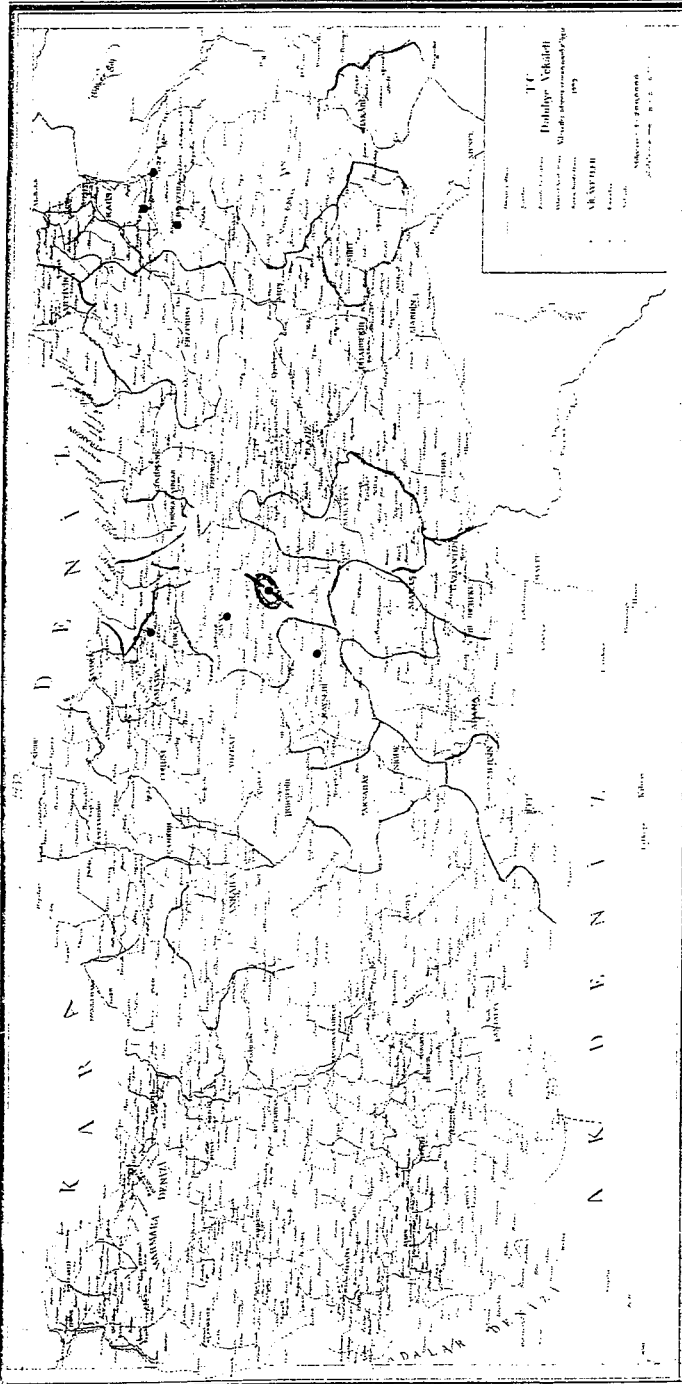
استانبول - ۱۹۲۳
[آفتاب - نشبت] مطبعه سی

EK-4. Beş Senelik Umir-i Baytariyye Programı

EK-5.1. Harita-1. 1923 yılında siğir vebası

EK-5.2. Harita-2. 1932 yılında sığır vebası

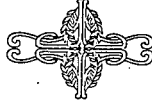
باسمہ زکات

وزارت کھیتی باڑی و زراعت
وزارت کھیتی باڑی و زراعت

Y. Z. E. İktisadiyat
Enst. Kütüphanesi
Sayı: 79

1927 سنہ

« زراعی تحریری » نتیجہ لری

وزارت کھیتی باڑی و زراعت
وزارت کھیتی باڑی و زراعت
نتیجہ لری
6

نیاں 200 پاہلہ 150 غروشدہ

آقرہ

استانیرل جمہوریت مہمیس

1928

طقوز زراعت منطقه-نی کوستیر خرابطہ

EK-6. 1927 Yılı Tarım Sayımı Tarım Bölgeleri